

Kulturskiller og «negative holdninger»

Innledning

Her vil jeg peke på noen av de utfordringer studenter i praksis og andre gjester møter i en ukjent kultur, og oppfordre til kritisk sans rundt spørsmålet om «negative holdninger».

Når jeg hører om omsorg for funksjonshemmede i land i sør, meldes det ofte, også i artikler her i bladet, at negative holdninger er utbredt. Med holdninger menes, så langt jeg forstår, varige og sikre synspunkt som ikke nødvendigvis fører til atferd, men som *kan* påvirke atferd. Det er uheldig, spesielt når det dreier seg om negative holdninger.

Jeg påstår ikke at «negative holdninger» ikke forekommer. Selvsagt gjør de det. Mitt anliggende her er å minne om, for det første, at det finnes motiver for å fremholde negative holdninger, for det

For meg har derfor de stadige, men oftest udokumenterte henvisningene til «negative holdninger» i seg selv fått noe negativt ved seg.

annet vanskene med å være presis på dette feltet og for det tredje de store metodiske problem med å vise empirisk at negative holdninger er utbredet. For meg har derfor de stadige, men oftest udokumenterte henvisningene til «negative holdninger» i seg selv fått noe negativt ved seg.

Besøkende og studenter flest har lite kjennskap og liten språklig evne til å trenge inn i det ukjente miljøet i sør. De har begrenset mulighet til å etablere motforestillinger og kritisk refleksjon til det de hører. Det de hører og leser, fester seg derfor lett som holdninger.

Dialog over kulturelle skiller

Boka «Orientalismen» av David Said (1978) har gitt bidrag til å forklare hvordan vi fra nord tilpasser oss sør. Sterkt forenklet forklarer Said at det vi som Nordboere møter i sør, i utgangspunktet er delvis ubegripelig og overveldende. Og fordi vi er ute av stand til å danne oss en «korrekt» forståelse, men like fullt har et behov for å forstå, danner vi oss et forenklet bilde av sør som vi kan leve med og som passer med våre interesser. Vi lager en forståelse

der vårt eget nord tillegges trekk som rasjonelt, kontrollert, håndgripelige, demokratisk og dynamisk, mens sør betraktes som noe fjernt, eksotisk, irrasjonelt, despotisk og stillestående.

Sosialantropologien peker også på, at i dialogen mellom sør og nord er det nord som har størst definisjonsmakt. Denne makten består for eksempel i at det er vi i nord som oftest bestemmer at møtet mellom nord og sør i det hele tatt skal finne sted, og som har mest makt til å bestemme hvorfor, når og hvor, og hvor lenge møtet skal vare.

Det er i forkant av og i første del av en reise til sør, da man vet aller minst og er på det mest usikre, at den naive dualistiske innsikten beskrevet ovenfor, har størst sjanse for å feste seg. Da blir det om å gjøre å oppfordre de førstegangsreisende til å legge holdninger og hva de tror de forstår *til side*, og heller prøve å møte det ukjente med blanke ark og enkle, åpne, konkrete spørsmål. Selv om studentene har hørt og lest en del, er mitt råd at de bør de stille seg åpne og uvitende i forhold til hva slags holdninger som preger kulturen de besøker.

Helse- og sosialfag og tilhørende sektor i samfunnet er mer kulturspesifikt, det vil si med større forskjeller mellom kulturene, enn andre sektorer som feks medisin og teknologi. Eksempelvis vil det være større forskjell på aktivitetene på et dagsenter eller i et privathjem i hhv sør og nord, enn det vil være på et sykehus eller en flyplass. Derfor er dialogen i lokal og åpen omsorg mer utfordrende enn dialogen på en flyplass. Det blir også usakelig å sammenlikne et tanzaniansk eller nepalsk og et

Vi må søke å «legge fra oss» den forståelsen og kunnskapen vi har medbragt hjemmefra, og heller begynne fra bunnen, med grundige obsevasjoner og en omfattende samtale der den lokale forståelsen og de lokale premissene legges til grunn.

norskt barnehjem, for hva slags kriterier skal vi da bruke? Et tanzaniansk eller nepalsk barnehjem må heller sammenliknes med de *realistiske* alternativene;

det vil si med hjemmelivet eller livet på gata i landet det dreier seg om.. Vi må søke å «legge fra oss» den forståelsen og kunnskapen vi har medbragt hjemmefra, og heller begynne fra bunnen, med grundige obsevasjoner og en omfattende samtale der den lokale forståelsen og de lokale premissene legges til grunn. «Faglig dyktighet hjelper ikke hvis man ikke er følsom for den konteksten fagligheten skal implementeres i.» (Tjoflot, Drevland, Hanssen 2000:50). Dermed ikke sagt at alle norske verdier og mål skal settes helt til side.

Billedtekst

Negative holdninger

At negative holdninger er utbredt i sør er ifølge Joseph Kisanji ikke nødvendigvis sant, men en stereotypi, som like mye er skapt av bistandsorganisasjoner, *«in order to raise money, create awareness..., a picture of the situation for disabled people has often been painted as negatively as possible, emphasising shame, hiding, killing, etc (Kisanji 1995:54).*

Også Benedicte Ingstad (2001) skriver om funksjonshemming i land i sør, og forklarer hvorfor hun ikke tror på alle påstandene om negative holdninger. «There is a myth that people in non-Western societies hide, abuse and even kill their disabled family members» (Ingstad 2001). Påstander om negative holdninger må bekjempes sier hun, – de er selvforsterkende, de fopstrer usikkerhet, og tåkelegger det faktum at folk flest har positive holdninger. Myten om negative holdninger fører også til tap av motivasjon for omsorgsarbeidet.

Påstander om forekomster av negative holdninger i sør er utbredt. Men spørsmålet må jo være om negative holdninger er *mer* utbredt i sør enn i nord? Negative holdninger er et *globalt* problem. Fakta vi eventuelt har om et gitt antall tilfeller av omsorgssvikt eller overgrep i et land, er ikke tilstrekkelig til å konstatere utbredte negative holdninger i landet, hverken i nord eller sør. Å peke på negative holdninger kan også være myndigheters måte å (bort)forklare hvorfor levekårne ikke er bedre enn de er.

Feilaktig påvisning av negative holdninger oppstår også gjennom forskning når informanter som blir spurt om de tror

funksjonshemmede har «store» eller «små» muligheter på arbeidsmarkedet, svarer «små», når dette svaralternativet tolkes dit hen at funksjonshemmede har lite på arbeidsmarkedet å gjøre.

Dersom en holdning hevdes å være utbredt, må det vel kunne kreves at vi kan oppgi mål på utbredelsen? Det er mange grunner til at anslag over antall funksjonshemmede er usikre.

Tall

Dersom en holdning hevdes å være utbredt, må det vel kunne kreves at vi kan oppgi mål på utbredelsen? Det er mange grunner til at anslag over antall funksjonshemmede er usikre. Slik blir også anslag over holdninger rettet mot gruppen usikre. For det første varierer definisjonen av begrepet funksjonshemmet. Gruppen «barn med langvarig underernæring» er inkludert i noen lands statistikker, men ikke i andres. De utgjør, desverre, en stor gruppe. I mange kulturer kan man ikke telle antallet funksjonshemmede, fordi «disability» as a distinct category does not exist» (Ingstad & Reynolds-Whyte, 1995). Dessuten liker ikke folk å bli tallet, i hvert fall ikke gjentatte ganger, og derfor unngir de ofte å gi opplysninger. Registreringsmåten varierer også. I noen land blir funksjonshemmede tallet etter diagnostiske kriterier, mens i andre land blir de registrert ut fra om de kan innfri sosiale roller i lokalsamfunnet. Personer

Billedtekst

som har en jobb, har slektninger og venner eller er gift blir ikke sett som funksjonshemmet. Andre steder blir tall basert på hvor mange mennesker som er registrert som tjenestemottakere.

Tall vil også variere sterkt ettersom det er individuelle funksjonsnedsettelse (impairments) eller individer i funksjonshemmende situasjoner som registreres. For eksempel vil tall fra land der det er stor forskjell på skolestandard i byer og på landsbygda, være høyere i byene, fordi skolene der registrerer flere med feks dysleksi.

En rapport med statistikk fra UN med tall fra 55 land viste at forekomsten av «Impairment» varierte fra 0.2% til 6.0 % av befolkningen mens forekomsten av personer med «disability» varierte fra 7.0% til 20.9% (Ingstad 2005:773). Tallet har også politisk interesse og vil bli manipulert, siden det både forteller noe om nasjonens tilstand og noe om kostnader.

Undersøkelser og arbeid med registreringer og tall er høyt skattet av politikere og planleggere også fordi det gir dem anledning til å utsette tiltak, fordi tallene må skaffes tilveie først.

Varierte holdninger

Joseph Kisanji refererer til forskning i både nord og sør som viser at holdninger til funksjonsvansker varierer, fra negativt til positivt, både når det gjelder holdninger og praksis overfor funksjonshemmede. «As expected, elements of negative, unfavourable reactions have also been identified, but the overall picture is one of tolerance, respect, care, assistance and integration» (Kisanji 1995: 13).

Det er jo også ofte slik, at registrerte negative holdninger retter seg mot funksjonshemningen som sådan, og ikke mot personen som befinner seg i en funksjonsnedsettende situasjon.

Det er jo også ofte slik, at registrerte negative holdninger retter seg mot funksjonshemningen som sådan, og ikke mot *personen* som befinner seg i en funksjonsnedsettende situasjon.

Og selv om det finnes en sammenheng mellom holdning og handling, så er det intet 1:1 forhold mellom hvilke holdninger folk uttrykker, og den atferd de utøver.

Hvordan oppstår negative holdninger?

Holdninger styrkes gjennom gjentakelser i språket. Over tid har ordene vi bruker for å henvise til «skole for barn med funksjonsnedsettelse» endret seg fra *asyl* til *privat omsorg* til *institusjon* til *spesialscole* til *integrering* til *inkludering*. I de forskjellige ordene er det tilhørende holdninger som blir spredt og befestet gjennom ordbruken.

Menneskerettighetene får mye omtale,

Men generell og uforpliktende omtale av menneskerettighetene, kan bidra til å skjule og overdøve kritisk informasjon om at menneskerettighetene i vår tid, i praksis, synes å bli skjevere fordelt, og det vil si at de blir stadig mindre medfødte og selvsagte.

og «menneskerettigheter» er et fint ord. Men generell og uforpliktende *omtale* av menneskerettighetene, kan bidra til å skjule og overdøve kritisk informasjon om at menneskerettighetene i vår tid, i praksis, synes å bli skjevere fordelt, og det vil si at de blir stadig **mindre** medfødte og selvsagte.

Jeg oppfordrer studenter som reiser til sør til å snakke og skrive konkret om spesifikke forhold de selv har opplevd. Slik blir de tvunget til å tenke aktivt og bevare et kritisk perspektiv, og *bruke tid* før de begynner å utvikle meninger og holdninger.

Negative holdninger dannes i alle verdenshjørner. I et samfunn hvor konkurranse er viktig, vil de som taper i konkurransen risikere å bli sett som levendegjort utilstrekkelighet og sårbarhet. Det kan skremme, lede til skuffelse, usikkerhet og fordømmelse hos andre, hos dem som (med nød og neppe) innfrir konkurransekravene. Slik kan negative holdninger oppstå som et behov for å kunne distansere seg.

Negative holdninger kan også oppstå i etterdønninger av sorg når forventninger om et velskapt barn ikke blir innfridd.

Sjokk, hjelpeløshet og overbelastning i møte med barnet, kan føre til negative følelser som kan rettes mot barnet hvis det ikke er noen andre å dele belastningene med. Sinne og overanstrengelse og mangel på søvn kan føre til sinne som rettes mot barnet, som fører til dårlig samvittighet og avstandtagen, og negative holdninger kan oppstå som et forsvar mot vanskelige realiteter.

Mennesker som lever i funksjons-hemmende situasjoner mottar i blandt pengebeløp og gaver, i små lotterier såvel som i store nasjonale innsamlingsaksjoner, i nord og i sør. Dette er helt nødvendig. Den private innsatsen har gjennom tidene vært avgjørende for å få på plass offentlig og politisk engasjement for funksjons-

Men den vilkårlige og sporadiske innsamlings-veldedigheten, som deles ut idag men kanskje ikke i morgen, omfatter også et dilemma.

hemmede i nord. Private innsamlinger er fortsatt viktig i nord, og enda mye viktigere i sør. Men den vilkårlige og sporadiske innsamlings-veldedigheten, som deles ut idag men kanskje ikke i morgen, omfatter også et dilemma. Når menneskerettigheter realiseres via *innsamlinger, der resultatet er usikkert og upålitelig*, blir det vanskelig å se hvordan rettigheteene er medfødte og ukrenkelige. Selv hadde jeg bestemt ikke likt det, hvis jeg måtte vente på resultatet av årets innsamlingsaksjon før jeg visste om barnet mitt fikk skoleplass, eller jeg måtte takke

Telenor for en rullestol, hvor ingen tar ansvar for service og vedlikehold..

Hvordan fremme positive holdninger?

Min hensikt her har vært en oppfordring til å stoppe opp hver gang du blir informert om utbredte negative holdninger. Jeg vil derfor være kort i min omtale av hvordan vi kan fremme fremme positive holdninger. Her i bladet finner du bedre artikler om det.

Når vi henvender oss til mennesker med funksjonsnedsettelse, er det viktig å henvende seg til personen først, og først i annen omgang, eventuelt, forholde seg til funksjonsnedsettelsen. I samhandling er det også viktig å respektere personlige ønsker. Selv om du ikke er enige med disse ønskene, eller synes de er ufornuftige, er det viktig å respektere retten til selvbestemmelse.

Det hender at noen av oss i møte med funksjonshemmede kan miste evnen til å se, og trenger å bli minnet på, at også denne personen har de samme vesentlige kvaliteter som andre; evne til sult og tørst, sorg og glede, bevegelse og ro og evne til kjærlighet.

Inngripen på grunn av en funksjonsnedsette behøver ikke å gjøres i personen, men like gjerne i omgivelsene. En «negativ holdning» bør kanskje heller rettes mot urimlige krav i omgivelsene, enn mot den som har vansker med å innfri kravene.

I møte med en person med en funksjonsnedsettelse skal det ikke først og fremst være snakk om å redusere funksjonsnedsettelsen, men om å møte og støtte et hvert unikt liv slik personen selv ønsker å leve det, ikke slik det er foreskrevet.

Billedtekst

Oppsummering

Hvordan vi på mange måter kan fremme positive holdninger kan vi lese om andre steder, også i dette bladet. Det har ikke vært hovedsaken her. Formålet her har vært å oppmuntre til kritisk refleksjon i møte med omtale av negative holdninger. Jeg vil ikke benekte at negative holdninger finnes. Jeg har trukket frem forskjellige forhold som peker i retning av at det er svært vanskelig å *konstatere* omfanget av forskjellige holdninger. Jeg spør om *omtalen* av negative holdninger er mer utbredt enn selve de negative holdningene? Jeg har også pekt på hvordan henvisninger til negative holdninger kan påvirke holdninger i negativ lei. Dersom det er tilfelle, er det all grunn til å oppfordre til kritisk ettertanke og etterlyse dokumentasjon, hver gang det henvises til negative holdninger. ●●●

Litteratur

- Ingstad, B. and Whyte, S.R. (eds) 1995: *Disability and Culture*. Berkeley: University of California Press
- Ingstad, Benedicte (2001) ; *Disability in the Developing World* , chapter 34 (p.772- 791) in Albrect, Seelman and Bury (ed.) *Handbook of disability studies*; Sage publications
- Kisanji, J. (1995). Attitudes and beliefs about disability in Tanzania: in Brian O'Toole and Roy McConkey (ed.) *Innovations in developing countries for people with disabilities* (1995) Lisieux Hall Publications (p. 51-70) http://www.eenet.org.uk/resources/docs/inno_dev_coun.php
- Rye H., Wormnæs S,(2001): Spesialpedagogiske tiltak i utviklingsland i ; Befring E., og Tangen R. (red.), *Spesialpedagogikk* ; Cappelen Strøm, Elisabeth (1999); Viktig med faglig samarbeid over grensene ; s. 34-35 *Fontene* 5/1999
- Tjøflot I., Drevland w., Hanssen H. (2000) ; Dilemmaet mellom rollen som gjest og rollen som ekspert; s 48-56 *Embla* 5/2000